

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 323.37(477) «18»

С. І. Дегтярьов

**ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ БЮРОКРАТИЧНОГО АПАРАТУ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ
ОСВІТИ (ПЕРША ЧВЕРТЬ ХІХ СТ.)**

Одним з актуальних питань історичної науки є становлення і розвиток бюрократичної системи Російської імперії. В умовах сучасності, коли всі галузі суспільного життя стали максимально бюрократизовані, важливим також є вивчення державної політики минулого щодо побудови управлінського апарату (від нижчого рівня до вищого), забезпечення його якісними кадрами і забезпечення самих службовців належними умовами для ефективного функціонування. У цьому контексті слід досліджувати процес професіоналізації чиновницького апарату Російської імперії, який відбувався протягом фактично всього періоду її існування (XVIII – початок XX ст.) і був тісно пов'язаний, у першу чергу, з процесом побудови та розвитку системи освіти.

У пропонованій роботі нами розглянуто спроби уряду Російської імперії налагодити постачання професійних чиновників до цивільних державних установ, які робилися на тлі розвитку системи освіти у першій чверті ХІХ ст. Урядовці намагалися реалізувати вказану мету, насамперед, через гімназичну та вищу освіту, хоча у цей період починає з'являтися і т. зв. спеціальна освіта саме для майбутніх цивільних чиновників. Втіленню вказаних цілей заважала ціла низка проблем: недосконалість самої системи освіти; становий характер як освіти, так і цивільної державної служби; відношення до ідеї обов'язковості навчання дворян тощо.

Проблема професіоналізації чиновництва Російської імперії вкрай рідко ставала предметом спеціальних досліджень. У той же час існують роботи, присвячені історії розвитку різних галузей освіти, окремих навчальних закладів або ж історії освіти в цілому, зокрема у першій чверті ХІХ ст. Вони містять деяку інформацію, необхідну для вивчення окресленої нами проблеми. Це праці дослідників ХІХ – початку ХХ ст. : П. Ферлюдіна [1], Я. Баршева [2], Д. Багалія [3; 4], В. Григорьєва [5], В. Серебренникова [6], С. Шевирьова [7], А. Воронова [8], П. Знаменського [9], П. Мілюкова [10] та ін.

Питання розвитку системи освіти у першій чверті ХІХ ст. порушуються також у роботах, присвячених діяльності вищих

сановників імперії того часу (частіше – безпосередньо самого Олександра I, рідше – інших) – Д. Ванюкова [11], В. Ключевського [12] та ін.

Важливим джерелом для вивчення окресленої теми є нормативні акти досліджуваного періоду, що регулювали різні аспекти державної політики у галузі освіти (особливо спеціальної), визначали умови вступу на цивільну державну службу і т. п. Всі ці документи були опубліковані у першому зібранні «Полного собрания законов Российской империи», починаючи з тому XXVI.

В цілому ж, проблема професіоналізації бюрократичного апарату Російської імперії є малорозробленою і потребує у подальшому більш глибокого і всебічного вивчення із залученням не лише наявної літератури, але й архівних джерел. Перейдемо безпосередньо до розгляду пропонованої теми.

Попередник Олександра I, імператор Павло I не встиг приділити достатньої уваги розбудові системи освіти. Хоча саме йому належить ідея заснування Дерптського університету, але на практиці вона була реалізована вже Олександром I. При цьому уряд ставив перед собою мету надати можливість Ліфляндському, Естляндському та Курляндському дворянству надавати своїм дітям освіту, не відправляючи їх за кордон. У цей же період куратор Московського університету (тоді це був князь Голицин) клопотав перед Павлом I, щоб той дозволив найбільш успішних випускників нагороджувати при зарахуванні їх на державну службу обер-офіцерськими чинами. Це міг бути дуже важливий крок у напрямку заохочення осіб, які навчалися, при вступі їх на службу. Але ця ідея не була підтримана імператором [13, с. 287, 294]. Саме з часів Павла I мета освіти визначалася наступним чином – з часом отримати людей, більше пристосованих і до військової, і до цивільної служби, але не до стану, який відрізняє вчену людину [14, с. 343].

Проблема підготовки молоді до державної служби за царювання Олександра I залишалася актуальною. Основною метою освіти у цей період було «посредством лучших учебных книг водворить постоянное и спасительное согласие между верою, ведением и разумом», тобто між релігійною свідомістю, розумовою освітою й політичним порядком [15 с. 297]. Фактично Олександр I намагався створити таких чиновників, які були б здатні змусити ефективно працювати новий державний апарат. А нова, розширена система освіти повинна була підготувати людей, здатних служити у такій адміністрації. Саме приклад Європи показував, що для отримання місця в адміністрації необхідна університетська освіта або складання відповідних екзаменів для вступу на цивільну службу. Навіть Попередні правила народної освіти від 24 січня 1803 р. закріплювали норми, згідно з якими в жодній губернії через п'ять років після утворення в окрузі, до якої та належить, училищ ніхто не буде прийнятий на державну службу, не отримавши необхідної освіти [16, с. 437–442]. При цьому саме дворянство відгукнулося на цей документ

найбільш пасивно за рідкісними виключеннями. Ця соціальна група не бажала витратити час на навчання, а мріяла лише про високі чини.

Після утворення міністерств, а особливо Міністерства народної освіти, починає активно розбудовуватися система освіти. Згідно з вищезгадуваними Попередніми правилами народної освіти всі навчальні заклади імперії стали відноситися до шести учбових округів: Московського, Санкт-Петербурзького, Казанського, Харківського, Дерптського та Віленського. У кожному окрузі повинен був діяти один університет і училища кількох губерній, схожих між собою за місцевими ознаками. У тих округах, де не було університетів, пропонувалося їх заснувати (у Санкт-Петербурзі, Харкові, Казані) [17, с. 90]. Створювалися наступні університети: у 1802 р. – Дерптський, 1803 р. – Віленський, 1804–1805 рр. – Казанський і Харківський, 1804 р. – Педагогічний інститут (з 1819 р. – Санкт-Петербурзький університет) [18, с. 11]. Правила народної освіти також передбачали створення повітових гімназій та приходських училищ.

Структура самої системи освіти стала більш чітко сформованою, але її внутрішнє наповнення поки що не давало можливості поставити на «конвеєр» масовий випуск освічених бюрократів. Це було пов'язано, передусім, з низьким рівнем організації системи освіти в цілому. А з цього впливали й такі проблеми (деякі з них вже називали вище. – С. Д.), як нестача професійних педагогічних кадрів, низька якість освіти, її становий характер, недостатня мотивація для отримання освіти (особливо для дворян). Та все ж слід відмітити, що у цей же період здійснювалися успішні спроби вирішення зазначених проблем.

Як і в період правління попередників Олександра I, залишалася невирішеною проблема викладацьких кадрів у новостворених навчальних закладах. У цьому відношенні цікавою є історія т. зв. Академічної гімназії, що діяла при Московському університеті з самого його заснування. На початку XIX ст. ця гімназія вже вважалася пережитком минулого і у 1806 р. міністр народної освіти граф Завадовський підписав постанову, якою визначав подальшу мету цієї гімназії – педагогічну. Було вирішено, що «Гимназия должна сделаться рассадником ученых чиновников Округа (мається на увазі Московський учбовий округ. – С. Д.) для того, чтобы успешнее распространить учение в Гимназиях» [19, с. 375].

Позитивним явищем стало відкриття у 1803 р. учительської гімназії у Санкт-Петербурзі, яку вже наступного року перейменували на Педагогічний інститут. Саме цей заклад і був у 1819 р. реорганізований в університет. Ще з 1816 р. дисципліни, що тут викладалися, були згруповані у три відділення:

- 1) наук філософських і юридичних;
- 2) наук фізичних і математичних;
- 3) наук історичних і словесних.

Того ж року інститут отримав університетське право – на основі іспитів надавати всі академічні вчені ступені. Окрім того, у цей же час в інституті щорічно з травня до листопада проводилися публічні (т. зв. післяобідні. – *С. Д.*) лекції з тих дисциплін, іспити з яких повинні були складати цивільні чиновники для отримання чинів VIII та V класів [20, с. 4–5]. Але, як і в інших вищих навчальних закладах того часу, тут мала місце проблема професорсько-викладацьких кадрів.

Важливим кроком на шляху забезпечення університетів професійними кадрами став указ від 11 січня 1811 р., де йшлося про те, що «Студенты, Кандидаты, Лекторы, Магистры, Докторы, Адъюнкты, Ординарные и Экстраординарные Профессоры и Академики, в Российских учебных заведениях действительно служащие и получившие классы, по учебному порядку им предназначенные, доколе они остаются в учебной службе, производятся в чины до Статских Советников по заслугам и не подлежат испытанию, в Указе 6 Августа 1809 года для гражданских чиновников предписанному» [21, с. 400]. Цей документ фактично заохочував до викладацької діяльності, яка теж відносилася до державної служби. Можемо навіть зазначити, що професіоналізація викладацьких кадрів була складовою процесу професіоналізації всього чиновницького апарату.

Фактично розбудовувати перші університети в імперії, як бачимо, прийшлося Олександрю I. Перші роки діяльності університетів були не дуже вдалимими для цих закладів. Кількість бажаючих навчатися тут була відносно невеликою (у перше десятиліття університети налічували лише по декілька десятків слухачів). Це пояснювалося тим, що дворянство надавало перевагу спеціальним навчальним закладам для військової служби (вона була більш популярною, ніж цивільна). А для тих, хто був готовий піти на цивільну службу, достатньо було пройти особливі спрощені курси [22, с. 339].

З 1804 р. університети були поставлені на чолі освітньої справи у навчальних округах. Ці установи підпорядковувалися адміністративно вищому керівництву (Комітет міністрів, Міністерство народної освіти тощо) [23, с. 228].

Не всі розуміли необхідність відкриття університетів на початку XIX ст. Навіть пізніше, у 60–70-х роках XIX ст. таку позицію щодо Санкт-Петербурзького університету висловлював навіть ординарний професор цього закладу В. В. Григор'єв, який вважав, що «Петербург нуждался в университете менее нежели Казань и Харьков». Він пояснював це тим, що тут і так вже давно існувало багато вищих навчальних закладів, які, начебто, задовольняли державні і приватні потреби. Григор'єв називав духовну академію, що забезпечувала Петербурзьку й інші єпархії освіченими церковниками; кадетські корпуси, що готували дворян для служби на флоті та в армії; Царськосільський Ліцей, де готували молодь «для важных частей государственной службы» (тут і далі підкреслення наше. – *С. Д.*) і т. д.

Вчений вважав, що для підготовки майбутніх чиновників до цивільної служби досить одного ліцею. Це свідчить про нерозуміння важливого значення чиновницьких функцій у першій чверті XIX ст., про застарілі уявлення про те, що чиновник – це сумлінний, охайний писар (чи, скоріше, переписувач), якому достатньо лише правильно скласти документ, а не знавець законів і службової процедури, професійний виконавець і захисник державних інтересів. Окрім того, В. В. Григор'єв стверджував, що «для первоначальной службы не только по администрации, но и по судебной части, специального приготовления не требовалось, а чиновники 9-го и 6-го классов, стремившиеся приобрести чины коллежского асессора и статского советника, имели полную к тому возможность слушая особые для них курсы читавшиеся при Педагогическом Институте» [24, с. 1–2].

За рекомендацією Сперанського Олександр I 6 серпня 1809 р. видав указ про екзамен. Згідно з ним умовою отримання VIII рангу на цивільній службі була здача іспиту при університеті. Ця ж вимога висувалася й щодо зайняття важливих державних посад, до можливості отримання потомственного дворянства через службу. Екзамен містив перевірку знань з таких предметів, як словесність, юриспруденція, історія, математика і фізика. По юридичному напрямку на екзамені перевірялися знання з природного, римського, приватного, кримінального права, державної економії [25, с. 99].

Для того, щоб полегшити дворянам виконання указу про екзамен, у Московському університеті були оголошені курси, що тривали з травня до жовтня. На них викладалися філософія, риторика, історія, римське право, державна економія, статистика, математика і фізика.

Не дивлячись на указ імператора про екзамен, приток дворян до університетів практично не збільшився. На початку XIX ст. із близько 100 студентів Московського університету лише біля половини належали до дворянства. А у 1825 р. студентів тут було вже 714, з яких лише 219 – дворяни [26, с. 101]. Ще 10 листопада 1811 р. вийшов царський указ, що стосувався студентів з податних станів. Згідно з ним виключати таких осіб з окладу дозволялося не раніше, ніж після закінчення повного університетського курсу, оскільки сам факт вступу до університету податних осіб «не представляет еще отечеству члена, образованного по намерению Нашему» [27, с. 401].

Багато дворянських дітей зараховувалися на цивільну службу у дуже юному віці, щоб встигнути вислужити максимально можливі чини. Але у таких випадках годі було говорити про будь-яку освіту цих молодих людей, особливо спеціальну. Аби відмовити дворян від раннього вступу на службу, урядом були введені нові стимули до університетського навчання. Указом 1822 р. був підвищений чиновницький ранг, який отримували випускники університетів. Відвідування університетських курсів давало право на чин XIV класу;

закінчення університету з успішною здачею екзаменів по прослуханим дисциплінам – XII класу. Ті, хто випускався зі званням кандидата, отримували чин X класу, магістра – IX, а доктора – VIII [28, с. 113; 29, с. 157].

Саме Олександр I здійснив першу спробу (щоправда, не дуже вдалу) ввести систематичну юридичну освіту. Проект спеціального юридичного училища з'явився ще у 1801 р. Вище училище правознавства було відкрите лише у 1806 р. і отримувало від держави дуже незначну допомогу. Студенти відвідували заняття нерегулярно. У 1809 р. діяльність училища була призупинена, а у 1816 р. воно взагалі було закрито [30, с. 154].

Аби забезпечити кадрами у державних установах посади писарів, створювалися спеціальні відділення для вихованців приказів суспільного нагляду, де вони проходили відповідну підготовку. 1 та 2 листопада 1825 р. такі відділення були відкриті в містах Ярославль і Полтава. На навчання до кожного з них було відряджено по 50 вихованців [31, с. 466].

Деякі вищі сановники імперії також розуміли, що вищу освіту в державі слід активно поширювати і намагалися зі свого боку вплинути на цей процес. У 1805 р. брат покійного князя А. Безбородька граф Ілля Безбородько звернувся до імператора з проханням «устроить в Малороссии на счет сего пожертвования (маються на увазі кошти, які заповів після своєї смерті князь А. Безбородько на утримання різних т. зв. богоугодних установ. – С. Д.) Училище высших Наук, которого здесь еще не существует и от которого можно ожидать великой пользы, как для всех, так особливо для тех неимущих Дворян и другого состояния молодых людей, кои по скудости своей не могут иметь достаточно способов к образованию себя, и коим, с учреждением сего заведения, открыться может новое средство к приуготовлению себя на службу Вашего Императорского Величества» [32, с. 1142]. На утримання цього закладу І. Безбородько виділяв 81920 руб. і протягом семи років обіцяв сплачувати по 20 тис. руб. з капіталу свого брата (це були умови заповіту). Зі свого особистого капіталу він зобов'язався сплачувати на утримання училища 15 тис. руб. щорічно. Імператор наклав схвальну резолюцію на це прохання і надав цьому училищу статус гімназії (указ від 29 липня 1805 р.).

16 грудня 1805 р. статус гімназії отримало також Новгород-Сіверське народне училище [33, с. 1303–1304].

Слід також зазначити, що гімназична підготовка початку XIX ст. була ще недосконалою і не відповідала потребам часу. Міністр народної освіти граф О. Розумовський у 1812 р. говорив, що «не всякий имеет возможность продолжать в университете» і тому саме гімназія повинна була дати завершений курс знань, необхідних для розвитку та практичного життя. Вже у перші роки правління Олександра I до гімназичної програми включено низку університетських дисциплін [34, с. 341–342]. У цей період, йдучи на поступки дворянству, щоб зацікавити

віддавати їхніх дітей на навчання, у деяких гімназіях навіть вводилися такі дисципліни, як французька мова, фехтування, танці замість тих, що могли знадобитися на майбутній цивільній службі (щоправда, і така практика не завжди спрацьовувала).

Щодо провінційних навчальних закладів, то їхній учнівський склад став досить демократичним. Оскільки дворяни не бажали віддавати сюди своїх дітей, то до них було легше потрапити дітям різночинців, а інколи навіть селян, незважаючи навіть на те, що це було заборонено законом. Певною мірою це зіграло позитивну роль у справі розповсюдження освіти на інші верстви населення [35, с. 229–230]. А це у свою чергу позитивно вплинуло у подальшому на комплектування освіченими чиновниками (хоча вже й різноманітними за соціальною приналежністю) державних установ імперії (здебільшого нижчих інстанцій). З іншого боку, коло предметів, що вивчалися в провінційних навчальних закладах, зокрема у повітових училищах, було доволі обмеженим і впливало лише на рівень загальної грамотності особи, не готуючи при цьому фахівця для державної служби.

У цей час радник імператора М. Сперанський намагався відстоювати ідею, згідно з якою на вищій щабель у державному апараті повинні ставитися люди, які цього заслужили завдяки своїм освіті та старанності, а не походженню. Він навіть особисто протегував таким особам, влаштовуючи їх на важливі державні посади. Такі погляди дуже непокоїли дворянство, виразником тривоги якого став відомий історик М. Карамзін. Останній стверджував, що вибір чиновників з дворян (особливо заможних) принесе державі більше користі, оскільки вони можуть обійтись без грошової винагороди за службу. У той же час він розумів, що для якісної служби потрібні освічені чиновники, а тому слід було підвищувати освітній рівень дворянства. Для цього у 1811 р. був створений спеціальний ліцей у Царському Селі, перед яким ставилося завдання підготувати групу дворянських дітей до цивільної і військової служби. У той час, як випускникам університетів ще надавався XIV ранг, то випускники цього ліцею отримували відразу IX.

В цілому процес бюрократизації у країні дуже сильно залежав від позиції дворянства. Фактично, на думку американського дослідника Р. С. Вортмана, якщо дворянство не йшло назустріч намаганням монарха посилити професіоналізацію бюрократичного апарату, то залишалися два шляхи вирішення цієї проблеми: створення недворянського за соціальним складом управлінського апарату (в цьому держава не була зацікавлена) або відмова від абсолютистських поглядів, за допомогою яких влада стверджувала свою зверхність [36, с. 104].

Дворянство цього періоду продовжувало активно користуватися домашнім вихованням, не бажуючи віддавати своїх дітей до погано керованих державних навчальних закладів. Якісна освіта продовжувала бути рідкістю і дозволити її могли заможні дворяни та представники вищого чиновництва. Професор історії Шиман, посиляючись на спогади

відомого російського хірурга та педагога Пирогова, говорить про те, що в роки правління Олександра I культурна частина суспільства розпалася на два табори. Перший – вищий, який володів усіма засобами до освіти, але за своїм статусом та менталітетом не був налаштований на справжню наукову роботу і не відчував потреби у національній науковій літературі або перекладній іноземній. Другий – нижчий, «набравшийся почти исключительно из пролетариата» (у даному випадку під пролетаріатом розумілося дрібне зубожіле дворянство. – С. Д.), навіть якщо і бажав отримати якісну освіту, не міг цього зробити з причин відсутності належної літератури рідною мовою, дорожнечі навчання і т. п. [37, с. 80].

У цей період залишалася невирішеною проблема освіти чиновників, обраних міською громадою на посади до міських установ з числа міщан та купецтва. 30 червня 1822 р. навіть було видано указ Сената «О прикладывании именных печатей к актам неграмотными Членами Магистратов и Ратуш». У цьому документі було вказано, щоб «избираемые градским обществом в должности по Магистратам, Ратушам и тому подобные, граждане безграмотные, не доверяли никому за себя подписывать никаких актов Присутственных мест, а вместо подписи прикладывали именные свои печати...». Причиною такому рішенню послужив прецедент у Сосницькій городській ратуші Чернігівської губернії, де чиновник цієї установи (займав посаду секретаря) губернський секретар Фіалковський завірив своїм підписом паспорт замість неграмотного ратмана та ще й без відома інших членів ратуші. Фактично це призвело до підробки паспорта [38, с. 313–314]. Як бачимо, елементарна неписьменність особи, яка виконувала певну державну функцію, призвела не лише до неякісного виконання нею обов'язків, але й могла стати причиною незаконних вчинків з боку інших осіб, у тому числі колег-чиновників.

Можна говорити про те, що отримання освіти у першій чверті XIX ст. стало певною мірою більш системним явищем. При прийнятті на державну службу (крім військової) вимагалися три основних документи – довідка від предводителя дворянства про дворянське походження, метричний запис про народження та атестат або свідоцтво про освіту. Останні видавалися закладом, де навчався майбутній чиновник. Тут зазначалося, скільки провчився учень у цьому закладі, які предмети він вивчав і з якою успішністю, яку мав поведінку. В цих документах обов'язково містилася інформація про те, що учень «окончил полный курс учения» чи неповний. Це пояснюється тим, що «полный курс» давав згадуване вище пільгове право почати службу з більш високого чину. Атестат чи свідоцтво завірялися печаткою навчального закладу і підписами директора або наглядачів закладу та кількох викладачів. З цих документів робилися копії, що залишалися в установі, куди особа приймалася на службу, а оригінали поверталися власнику. Таким чином, практично в усіх архівних фондах державних установ цього періоду можна зустріти документи про освіту службовців цих установ.

Незважаючи на начебто цілком позитивні зрушення в освітній галузі в цілому, призначення навчальних закладів часів Олександра I не відповідало тим вимогам, дотримання яких могло б вирішити проблему забезпечення державного бюрократичного апарату освіченими фахівцями. Навіть університети відігравали роль не лише вищих навчальних закладів, але були при цьому ще й фактично адміністративно-освітніми установами.

Але в цей період умови для розвитку системи освіти були значно кращими, якщо порівнювати їх з часом правління Катерини II і, тим більше, Павла I. Було звернуто увагу на підготовку викладацьких кадрів, яких катастрофічно не вистачало. Одну з головних ролей було при цьому відведено згадуваному педагогічному інституту в Санкт-Петербурзі. У 1803–1806 рр. в імперії вже діяли 42 гімназії та 405 повітових училищ. Окрім того, з'явилися приватні Демидівський ліцей у Ярославлі та гімназія вищих наук князя Безбородька в Ніжині. На всі заклади освіти спочатку виділялися досить значні кошти. Але така активність уряду Олександра I в цілому і, зокрема Міністерства народної освіти, на освітній ниві скоро помітно знизилася. Основною причиною цього була нестача коштів на відповідні потреби [39, с. 149–150, 183]. Після смерті Олександра I у 1825 р. проблема забезпечення державних установ (особливо місцевих, нижчого рівня) освіченими чиновниками залишалася відкритою. Певною мірою цьому також сприяло обмеження доступу осіб не дворянського походження як до цивільної державної служби, так і до освіти, що була необхідною для цього.

Список використаної літератури

1. **Ферлюдин П.** Исторический обзор мер по высшему образованию в России. – Вып. I. Академия наук и университеты / П. Ферлюдин. – Саратов : Типо-Литография П. С. Феокристова, 1894. – 190 с. 2. **Баршев Я.** Историческая записка о содействии Второго отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии развитию юридических наук в России / Я. Баршев. – СПб. : Тип. 2 отд. Собств. е. и. вел. канцелярии, 1876. – 32+7 с. 3. **Багалей Д. И.** Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам) : в 2 т. / Д. И. Багалей. – Харьков: Паровая Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1893–. – Т. 1. – 1893. – 1204 с. 4. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / [под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея]. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1908. – 390+XII с. 5. **Григорьев В. В.** Императорский С.-Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования. Историческая записка / В. В. Григорьев. – СПб. : В Типографии В. Безобразова и комп., 1870. – 432+96+СХХII с. 6. **Серебрянников В.** Киевская академия с половины XVIII века до преобразования ее в 1819 году / В. Серебрянников. – К. : Типография Императорского

Университета св. Владимира, 1897. – 223 с. 7. **Шевырев С.** История императорского Московского университета / С. Шевырев. – М.: В Университетской Типографии, 1855. – XII+584 с. 8. **Воронов А.** Историко-статистическое обозрение учебных заведений С. Петербургского учебного округа с 1715 по 1828 год включительно / А. Воронов. – СПб.: В Типографии Якова Трея, 1849. – 293 с. 9. **Знаменский П.** Духовные школы в России до реформы 1808 года / П. Знаменский. – Казань: Типография Императорского Университета, 1881. – 807 с. 10. **Милюков П.** Очерки по истории русской культуры: в 2 ч. / П. Милюков. – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1904–. – Часть вторая. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 1905. – 402+VIII с. 11. **Ванюков Д. А.** Век трех императоров / Д. А. Ванюков. – М.: ООО ТД «Издательство Мир книги», 2008. – 240 с. 12. **Ключевский В.** Александр I / В. О. Ключевский // Император Александр I: Великий князь Николай Михайлович. Александр I. – М.: Мир книги, Литература, 2007. – 320 с. 13. **Шевырев С.** История императорского Московского университета / С. Шевырев. – М.: В Университетской Типографии, 1855. – XII+584 с. 14. **Милюков П.** Очерки по истории русской культуры: в 2 ч. / П. Милюков. – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1904–. – Часть вторая. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 1905. – 402+VIII с. 15. **Ключевский В.** Александр I / В. О. Ключевский // Император Александр I: Великий князь Николай Михайлович. Александр I. – М.: Мир книги, Литература, 2007. – 320 с. 16. **Об устройстве училищ** // Полное собрание законов Российской империи–1. – 1830. – Т. XXVII. – №20597. 17. **Воронов А.** Историко-статистическое обозрение учебных заведений С. Петербургского учебного округа с 1715 по 1828 год включительно / А. Воронов. – СПб.: В Типографии Якова Трея, 1849. – 293 с. 18. **Ванюков Д. А.** Век трех императоров / Д. А. Ванюков. – М.: ООО ТД «Издательство Мир книги», 2008. – 240 с. 19. **Шевырев С.** История императорского Московского университета / С. Шевырев. – М.: В Университетской Типографии, 1855. – XII+584 с. 20. **Григорьев В. В.** Императорский С.-Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования. Историческая записка / В. В. Григорьев. – СПб.: В Типографии В. Безобразова и комп., 1870. – 432+96+СХХII с. 21. **Шевырев С.** История императорского Московского университета / С. Шевырев. – М.: В Университетской Типографии, 1855. – XII+584 с. 22. **Милюков П.** Очерки по истории русской культуры: в 2 ч. / П. Милюков. – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1904–. – Часть вторая. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 1905. – 402+VIII с. 23. **Корнилов А. А.** Курс истории России XIX века / А. А. Корнилов. – М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 862 с. 24. **Григорьев В. В.** Императорский С.-Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования. Историческая записка / В. В. Григорьев. – СПб.: В Типографии

В. Безобразова и комп., 1870. – 432+96+СХХІІ с. 25. **Уортман Р. С.** Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Р. С. Уортман. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с. 26. **Уортман Р. С.** Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Р. С. Уортман. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с. 27. **Шевырев С.** История императорского Московского университета / С. Шевырев. – М.: В Университетской Типографии, 1855. – XII+584 с. 28. **Уортман Р. С.** Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Р. С. Уортман. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с. 29. **Закалужна Н.** Професіоналізація юстиції в Російській імперії як чинник судової реформи 1864 року / Н. Закалужна // Міжкультурний діалог. – К.: Дух і Літера, 2009–. – Том 1: Ідентичність. – 2009. – С. 151–165. 30. **Закалужна Н.** Професіоналізація юстиції в Російській імперії як чинник судової реформи 1864 року / Н. Закалужна // Міжкультурний діалог. – К.: Дух і Літера, 2009–. – Том 1: Ідентичність. – 2009. – С. 151–165. 31. Об открытии в городах Ярославле и Полтаве Отделений для воспитанников Приказов Общественного Призрения, для приуготовления в писцы // Полное собрание законов Российской империи–2. – Т. I. – №346. 32. О заведении в Нежине Гимназии высших Наук Князя Безбородко // Полное собрание законов Российской империи–1. – 1830. – Т. XXVIII. – №21852. 33. О обращении Новгород-Северского Народного Училища в Гимназию // Полное собрание законов Российской империи–1. – 1830. – Т. XXVIII. – №21963. 34. **Миллюков П.** Очерки по истории русской культуры: в 2 ч. / П. Миллюков. – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1904–. – Часть вторая. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 1905. –402+VIII с. 35. **Корнилов А. А.** Курс истории России XIX века / А. А. Корнилов. – М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 862 с. 36. **Уортман Р. С.** Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Р. С. Уортман. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с. 37. **Шиман Т.** Александр Первый / Т. Шиман: пер. с нем. – М.: «Образование», 1911. – 160 с. 38. О прикладывании именных печатей к актам неграмотными Членами Магистратов и Ратуш // Полное собрание законов Российской империи–1. – 1830.– Т. XXXVIII. – №29092. 39. **Корнилов А. А.** Курс истории России XIX века / А. А. Корнилов. – М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 862 с.

Дегтярьов С. І. Професіоналізація бюрократичного апарату Російської імперії у контексті розбудови системи освіти (перша чверть XIX ст.)

Зроблено спробу прослідкувати комплекс заходів уряду Російської імперії у першій чверті XIX ст., що повинні були сприяти професіоналізації корпусу цивільних чиновників і були тісно пов'язані з розбудовою системи освіти. Окрему увагу приділено організації

спеціальних навчальних закладів для майбутніх чиновників. Підкреслюється, що незважаючи на позитивні зрушення в освітній галузі за часів Олександра I, навчальні заклади не могли вирішити проблему забезпечення державного бюрократичного апарату освіченими фахівцями.

Ключові слова: чиновник, юридична освіта, цивільна державна служба, бюрократичний апарат, гімназія, університет.

Дегтярев С. И. Профессионализация бюрократического аппарата Российской империи в контексте создания системы образования (первая четверть XIX в.)

Сделана попытка проследить комплекс мероприятий правительства Российской империи в первой четверти XIX в., которые должны были содействовать профессионализации корпуса гражданских чиновников и были тесно связаны с развитием системы образования. Отдельное внимание уделено организации специальных учебных заведений для будущих чиновников. Подчеркивается, что, несмотря на положительные сдвиги в образовательной отрасли во времена Александра I, учебные заведения не могли решить проблему обеспечения государственного бюрократического аппарата образованными специалистами.

Ключевые слова: чиновник, юридическое образование, гражданская государственная служба, бюрократический аппарат, гимназия, университет.

Degtyarev S. I. Professionalization of the bureaucratic apparatus of the Russian Empire in the context of the creation of the education system (the first quarter of the XIX cr)

Article deals with the attempt to trace the complex actions of the Government of the Russian Empire in the first quarter of the XIX cr, which should contribute to the professionalization of civilian officials and were closely associated with the development of the education system. Special attention is paid to the organization of special educational establishments for future bureaucrats. It is emphasized that in spite of changes for the better in educational sphere during the reign of Alexander I, educational establishments could solve the problem of meeting the requirement of state bureaucratic apparatus in good educated specialists.

Keywords: official, juridical education, civil public service, the bureaucracy, the gymnasium, the university.

Стаття надійшла до редакції 8.10.2012 р.

Прийнято до друку 29.11.2012 р.

Рецензент – к. іст. н., доц. Нестеренко В. А.